

109371

Spemning, Cecil Lindboe - Redaktør

"5 tyske krigsfangenskap.
Norske offiserers opplevelser i
Polen og Tyskland 1942-1945"

Gylden dal 1950

Fra leirhuset
"Liljedal - russiske leirhuset"
6. oktober
"5 tyske krigsfangenskap"
Gylden dal 1950

Sykebrakka for de russiske fangene. I den ene halvdelen av rommet var de avgjort dødssyke plassert på golvet — tett i tett.

Collard stillingen som alliert leirsjef. Oberst Hammerstad ble sjef for den norske kontingenten, idet general Liljedal oppholdt seg på sykehuset.

Alle ikke-russiske fanger fikk ordre om fortsatt å holde seg i sine leirer, men etter en dags tid ble det lempet noe på dette, slik at nasjonene kunne besøke hinannen. Ingen måtte gå utenfor den piggrådsperringen som gikk omkring hele leiren. Det var rimelig, for det foregikk ennå dogn etter dogn kamper like i nærheten.

Frykten for en matløs periode viste seg ugrunnet. Russerne sørget effektivt for matforsyningen, ved raskt og usentimentalt å sende rekvireringskolonner ut i nabolaget. De kom tilbake med rikelige forsyninger av brød og erter, og de hadde også med seg tilstrekkelige mengder kjøtt og flesk — det meste i form av levende krøtter og griser, som ble slaktet i leiren og puttet direkte i grytene. — Vann måtte vi en tid hente i en dam i nærheten.

Det kan ikke nektes at vi var litt urolige for general Ruges skjebne, etter som det gikk både én og to dager uten at vi fikk noe livstegn fra ham. Først ut på natta til den 25. april kom han tilbake i en bil sammen med en russisk kaptein og en smart kvinnelig tolk, Maja — sersjant i den Røde Armé. Hun gjorde et øyeblikkelig, men visstnok ikke særlig langvarig inntrykk på et par

Russiske fotografer filmet ivrig i leiren.

av ordonnansoffiserene i staben. Generalen tilkalte straks om natta et par av de eldste norske offiserene og representanter for de andre nasjoner og ga dem en orientering om sin ferd og om situasjonen.

Dels pr. bil, dels pr. fly var han reist fra stab til stab, inntil han til slutt var kommet til marsjal Konjevs hovedkvarter. Han var blitt utmerket mottatt av marsjalens stabssjef, generaloberst Petrov, og hadde ellers også konferert med den russiske general Fomin (utt. Famin). Denne siste sto i Konjevs armé for alt som hadde med fangeleirer å gjøre. General Ruge hadde bedt om at det øyeblikkelig måtte bli sendt telegram til Moskva, bl. a. for å komme i forbindelse med de norske myndigheter og få nærmere instruksjon for krigsfangene. Det ble lovt at det skulle bli gjort. I mellomtiden skulle alle fanger bli der de var, og generalen selv skulle snarest mulig vende tilbake fra Luckenwalde til Konjevs hovedkvarter, for der å avvente svar på telegrammet.

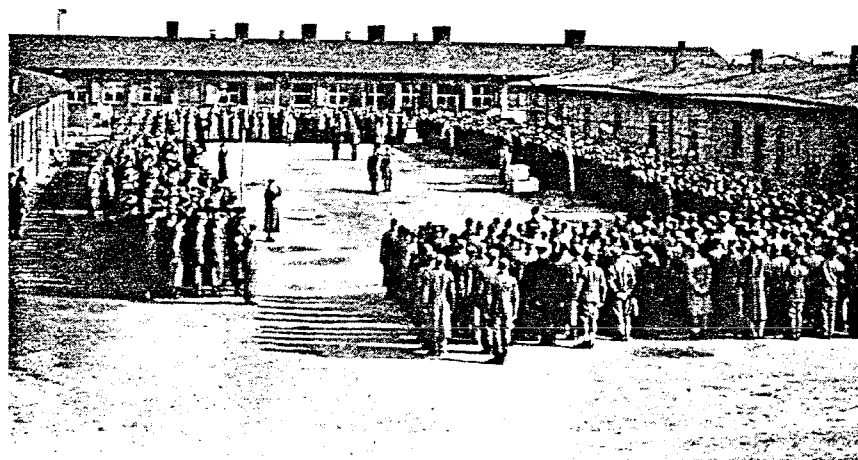
Etter å ha besøkt oss i den norske leiren, dro generalen den 26. april om morgenen i bil tilbake til hovedkvarteret. Han hadde denne gangen løytnant Fr. O. Aubert med seg som ordonnansoffiser.

Nå fulgte en lang og enerverende ventetid. Vi var blitt rastløse, og oppfattet alt som gikk oss imot som meningsløsheter.

Heldigvis var det en hel del atspredelser som iallfall i den første tiden virket avledende. Hver dag strømte det tidligere fanger av alle nasjonaliteter inn i leiren i de eiendommeligste opptog. Det var både krigsfanger og sivile fanger. De sivile hadde i stor utstrekning familiene med. Det var for største delen slike fanger som engang var blitt registrert i Luckenwalde, og som nå søkte tilbake hit, til det eneste holdepunkt i en verden som raste sammen omkring dem. Sine få eiendeler, og hva de hadde orget underveis, fraktet de med seg på håndkjerrer, barnevogner, biltillhengere og de mest fantastiske sjøllagete kjøretøyer.

Etter en kort undersøkelse slapp russerne som hadde overtatt bevoktningen av leiren, disse flokkene inn i leiren, hvor de oppsøkte sine landsmenn. Brakkene ble snart fylt til bristepunktet, og opp til husvegger og på ledige felter reiste det seg etter hvert en fantastisk teltleir, bygd av de besynderligste materialer. På de verste dagene kom det på denne måten mer enn tusen nye innbyggere til leiren.

Innenfor piggrådgjerdet lå det en stor åpen plass hvor det ble arrangert en rekke fotballkamper. Særlig engelskmennene var iherdige, og resten av leiren

Da general Ruge var kommet tilbake fra russerne 25.4.45, stilte den norske leiren til appell for ham.

General Ruge orienterer etter appellen 25/4: Alle fanger skulle inntil videre bli der de var, og han selv vende tilbake til russerne.

var tilskuere. Under en av disse kampene ble vi beskyttet fra et ukjent hold. En granat eksploderte like ved tilskuermengden, men det ble eiendommelig nok ingen panikk, og etter 10 minutters avbrytelse fortsatte kampen.

Etter noen dagers forløp fikk vi gjennom amerikanerne vite at amerikanske tropper sto i nærheten av leiren. Omkring midten av april hadde vi også hatt amerikanske tropper bare noen timers marsj fra leiren, men de hadde trukket seg tilbake igjen, til vår store skuffelse. Senere fikk vi kjennskap til at dette hadde skjedd etter avtale med russerne.

Den 3. mai kom et par amerikanske etterretningsoffiserer bilende til leiren i en jeep. De tok med seg en landsmann som en tid hadde sittet som fange i den norske leiren. Han reiste av gårde med en fullstendig liste over nordmennene i leiren og en orientering til regjeringen i London. — Den neste dagen — 4. mai — kom en amerikansk oberst vestfra og ga beskjed om at alle amerikanere, engelskmenn og nordmenn samme kveld skulle transporteres til en flyplass i den amerikanske sone, og dette framkalte den første store jubel. Vi forberedte reisen og ga av et godt hjerte mat og andre reserver til polakker og italienere.

Etter frigjøringen deltok vi i begravelsen av russiske fangekamrater. General Ruge talte på vegne av oss nordmenn.

Men bilene kom ikke. Neste dagen ble uendelig lang mens vi ventet og håpet på amerikanerne.

Alt fra et par dager etter befrielsen hadde en mengde amerikanere og også en del briter rømt vestover for å komme til sine landsmenn. I begynnelsen foregikk denne trafikken temmelig åpenlyst. Men så nedla russerne forbud mot denne ukontrollerte trafikken. De bilene som kom for å hente, måtte deretter stoppe i nabolaget, og de som skulle med, måtte smugle seg ut. I alt dro over 5000 amerikanere av sted på denne måten, så det var bare et par hundre igjen ved den offisielle avreisen. Noen av nordmennene lurte seg også med disse transportene, i alt 47 mann. Noen av dem dro i offisielle oppdrag. Et par syke ble også sendt over.

Vår venting var forgjeves. Men ryktene svirret. Klokka seksten om ettermiddagen kom en sjokkerende ordre fra russerne: *Vi skulle transporteres hjem over Murmansk!* Det var ikke til å tro; vi var som lammet. Oberst Hammerstad, sammen med stabssjefen oberst Hansson, protesterte energisk. Det ble besluttet å gjøre alt mulig for å unngå en slik meningsløs transport. Det varte ikke lenge

I begynnelsen av mai fikk vi flere besøk av amerikanerne.

for det gikk et rykte om at det fremdeles lå tyske krigsfanger på Kolahalvøya, som ikke var kommet hjem — etter forrige verdenskrig!

Det ble planlagt et forsøk på å forlate leiren i all stillhet neste kveld. Det løp ut i ingenting, fordi de amerikanske bilene ble stanset i Frankenfelde. De russiske postene rundt leiren ble forsterket. Det var blitt en prestisjesak for russerne å besørge transporten av de fanger som var blitt befridd i russisk område. Det var vel så at de her holdt seg til tidligere inngåtte avtaler. Dem visste vi ingenting om, men det var lite trolig at vi, selv om vi hadde kjent til dem, hadde kunnet forstå at de holdt fast ved dem slik som situasjonen hadde utviklet seg. — Om kvelden begynte en russisk registrering som tok hele natta. Den minste bitt om tyskertiden.

— — —

Midt oppe i all denne ståheien kom så meldingene om at tyskerne hadde kapitulert. Dermed var et øyeblikk bekymringene glemt og jubelen var stor — inntil en ny melding gjorde det klart at Norge *ikke var med*! Da var vi ikke høye i hatten. Det skulle altså bli vår skjebne: Norge i krig og vi på en uendelig transport til Murmansk.

Like etter kapitulasjonen kom amerikanske Rode Kors-biler og hentet med russisk samtykke alle syke vestallierte.

Russerne holdt fast ved sin ordre: Den russiske leirkommandanten, major Kotov, la om morgenen den 7. mai fram en skrivelse som han sa var fra general Fomin og som gikk ut på at vi skulle marsjere til fots til Schwiebus (i luftlinje om lag 160 km mot øst!) og ta jernbane til Murmansk derfra. Alle innsigelser, protester og nektelser støtte på en mur: general Fomins ordre. Avmarsj. kl. 13.00. Ti hestekjøretøyer til bagasje. Det ville si at praktisk talt alt måtte bæres.

Fra Schwiebus, den nærmeste stasjon med russisk sporvidde, antok man på russisk hold at togreisen til Murmansk ville vare omkring tre uker. Den skulle foregå i kuvogner.

Vi var som slått i ansiktet. Det hele virket uforståelig og som en uforklarlig urett, og etter hvert kunne en merke et bitt og innbitt alvor over alle ansiktene der de bøyd seg over pakningene. Så grep sinnet om seg, og rundt omkring hørte en ordet Sibir bli hvisket, og flere og flere ga opp å gjøre seg klar og bare satte seg ned.

Det ble holdt råd, og beslutning ble fattet om at ingen skulle bøye seg. Det ble

7. mai 1945. Radioen spiller Ja, vi elsker. — Norge var fritt! Nettopp det at *alle* var fri, gjorde at den bitre stemning ved vår egen skjebne ikke var til å riste av seg.

en regulær sit-down-streik! Vi skulle bare gi etter, hvis det mot formodning ble satt standrett og resultatet av standrettens arbeid ble skyting.

Midt oppe i denne kanskje mørkeste periode for oss alle, skinte så plutselig sola igjen; men så grugget var atmosfæren om oss at den virket underlig sløret og livløs, enda den forkynte den dagen som hadde vært vår heteste lengsel.

Dette var den 7. mai ved femten-tiden. Da kom meldingen om at *tyskerne hadde kapitulert i Norge også!* Det ville være å overvurdere oss å tro at dermed var alle våre egne ubehageligheter glemt. Visst gledde vi oss i vår sjels innerste! Men det at Norge var fritt, nettopp det at *alle* var fri, gjorde at den bitre stemning ved vår egen skjebne ikke var til å riste av seg. — Ja, vi elsker — det ble noe sammenbitt over sangen, og den fikk ikke den rette klang. Senere på dagen samlet vi oss til en andakt, og begivenheten ble feiret i en tale.

På ett vesentlig punkt hadde denne gledelige meldingen forandret vårt syn på vår egen situasjon. Tanken på at Norge skulle være i krig mens vi ble sendt på en overflødig ukelang tur som ville hindre oss i å kjempe med, hadde vært den verste. Nå visste vi at det ikke ville være noe behov for oss som soldater, og de fleste kom etter hvert til den oppfatning at en fikk gi seg i vei, dersom russerne kunne by på en rimelig reiseplan.

Om ettermiddagen 7. mai forlot vi pakkingen for Murmansk og mottes til takkegudstjeneste.

Riktignok ville vi først prøve alle andre utveier, men utover dagen ble det alminnelig jakt på transportmidler, for det tilfelle at det ble alvor. Det er for nevnt at det daglig kom flyktninger til leiren med alle slags kjøregreier. Disse ble nå gjenstand for en livlig omsetning til varierende priser. De fleste var meget gebrekkelige, så det var en intens virksomhet for å få dem i noenlunde brukbar stand. Det vakte en viss oppsikt at det hadde lyktes et lag å få kjøpt hest og vogn pluss en spaserstokk, etter sigende for 100 sigaretter og noe brød. Det spørs forresten om de fikk så god pris for redskapen da de skulle prøve å selge den videre etter at den hadde vist seg overflødig.

Ved stadige innvendinger og forhalinger hadde vi oversittet den første marsjordre. Utpå ettermiddagen kom det ny beskjed om at de ti primitive bagasjevognene våre ventet. De skulle vesentlig frakte proviant: mel, erter osv. Ordren gikk ut på avmarsj klokka tjue.

Ingen stilte. — Noen minutter senere fikk vi melding om at den russiske leirkommandanten var reist østover for å konferere med en russer som skulle være sjef for alle fangeevakueringer. Vi så det som et stort lyspunkt.

Nå må en ikke av alt dette slutte at russerne viste oss uvilje. De var på mange måter opptatt av vårt ve og vel. Det var bare det at to systemer tørnet sammen. Og vi kunne ikke riktig forsone oss med det at elskverdigheten absolutt skulle serveres à la russe. Det at vi bare med vanskelighet kunne forklare oss for

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014
hverandre rent språklig, bidro også i høy grad til å gjøre samarbeidet vrient og til å holde misforståelser i live.

Alt tidlig hadde russerne tatt sikte på å skaffe oss en bedre leir å være i mens vi ventet. Et stort anlagt etablissement, en Adolf Hitler-lager som nå var omdøpt til Josef Stalin-leir, lå noen kilometer sønnafor oss. Den ble rekognosert, men viste seg å være ille medfaren av alle slags farende folk, så planen om å flytte oss dit måtte oppgis. Det russerne imidlertid ikke kunne forstå, var at vi ikke hadde hilst dette tiltaket med begeistring, men bare maste på å komme vestover.

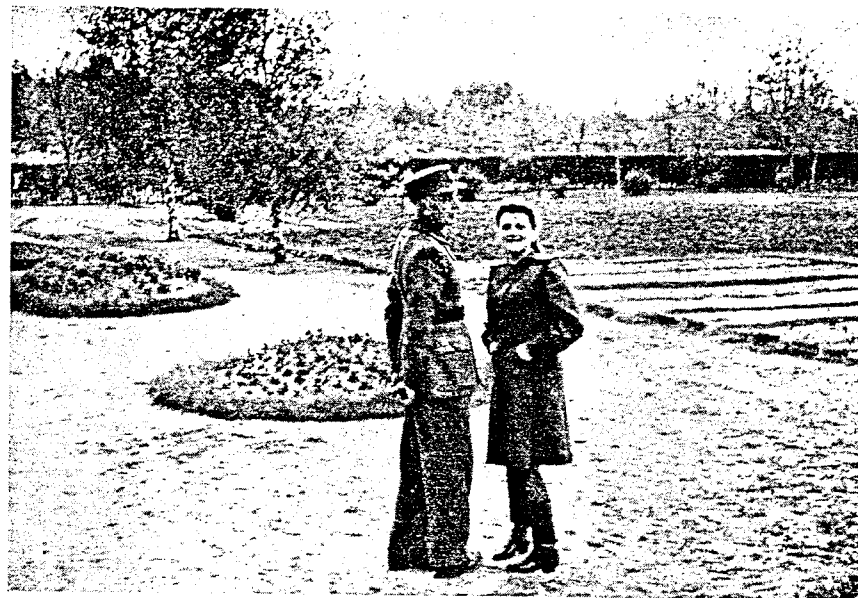
Det må her også tilfoyes at planen om å sende oss på marsj to-tre hundre kilometer i steikende sol og med dårlig fortløy visstnok ikke var kommet fra ansvarlig hold. Den skulle skyldes at den russiske leirkommandanten hadde misforstått den orden som var kommet. Dersom ikke alle rykter lyver, er det ikke usannsynlig at han har lest den gjennom bunnen av et vodka-glass. — Det var tydelig i god tid sørget for et rikelig antall biler til vår transport til Schwiebus. At vi skulle sendes hjem over Murmansk, var riktig nok. På den måten kunne russerne i idel velvilje og på sin egen bekostning frakte oss så å si til vår hjemlige dørterskel. Kunne vi ønske oss noe bedre? — Det var underlig at vi ikke påskjonte det mer!

Det hadde vært så ymse med nattesøvnen de siste nettene. Men denne natta sov vi forholdsvis trygt og rolig. Før leirkommandanten kom tilbake kunne det ikke skje noe. — Og neste morgen dukket general Ruge høyst kjærkomment opp i leiren og kunne straks meddele at noen fotmarsj ble det ikke tale om. Han ble orientert om sakenes stilling i leiren, og ga oss på sin side inntrykk av at han også nærmest tilbrakte tiden i et gyllent bur.

Det hadde bidratt ikke lite til den pessimistiske stemning blant oss norske og til vår noe skeptiske innstilling at generalen ble holdt borte fra oss. For det var slik vi oppfattet det. Mange undret seg på hva grunnen til hans fravær egentlig kunne være.

General Ruge oppholdt seg hele tiden ved marsjal Konjevs hovedkvarter i Halbau, en liten by omtrent 15 km SSV for Sagan. Det var sikkert et utslag av russisk velvilje at han ble innkvartert der, en beau geste overfor vår generalisimus som ikke burde bli en dag for lenge i et tysk stalag. Dessuten måtte man se det som en praktisk ordning at han ble der hvor han kunne stå i den beste kontakt med den russiske ledelsen.

Et værelse i en villa med hage var blitt anvist generalen til kvarter. Egentlig hadde vel ingen tenkt at oppholdet skulle bli av særlig lang varighet, det var jo bare et telegram man ventet på, men det kom til å gå tre uker før generalen kunne ryste Halbaus støv av sine føtter. Man led forresten ingen nød i dette kvarteret. General Fomin, som bodde vis-à-vis i en annen villa, sørget for en glimrende forpleining fra sitt eget kjøkken. Det var herlig varm mat tre

General Ruge og Maja.

ganger om dagen, og den ble servert av en eller to russiske piker. Men bevegelsesfriheten var — p.g.a. omstendighetene — temmelig innskrenket. Alle tyskerne i byen var fjernet, men de norske grønne uniformer ble betraktet med mistenksomme blikk av russerne. Det var ikke tilrådelig å vise seg i dem utenfor husets hage medmindre man hadde følge, og tolken Maja, som var avgitt til dette formål, hadde jo også andre plikter enn å lufte de norske gjester. Dagene ble derfor temmelig lange. — På spaserturene i byen måtte en legge merke til de mange svære russiske plakater som var slått opp på iøynefallende steder: «Vi er nå gått over Oder! Schlesien er passert! Nå går det mot Berlin!» — «Stalin vil føre oss til seieren!» osv.

Den 27. april hadde general Ruge sin første konferanse med general Fomin som da meddelte at det forelå bestemmelser om at de norske krigsfanger inntil videre skulle bli i Luckenwalde. Noe telegram fra Moskva var ennå ikke kommet og nytt telegram var derfor blitt sendt dit. — Så gikk dagene uten at noe inntraff. General Fomin var dessuten bortreist, og ingen visste når han kom tilbake.

Den 3. mai sendte general Ruge en skrivelse til Konjevs stabssjef, generaloberst Petrov, hvor han nærmest uttrykte at han begynte å bli utålmodig. Denne skrivelsen ble levert til Maja med henstilling om å la generalobersten få den så snart som mulig. Jo, Maja lovte å gå straks og komme tilbake med beskjed. Først etter seks timer viste hun seg igjen og kunne da bare fortelle at adressaten

også var bortreist. Brevet hadde hun tatt med tilbake. Hun kunne forresten fortelle at generaloberst Petrov var i Torgau (der hvor de vestallierte møtte russerne og hvor den norske Murmansk-kontingenten senere skulle passere Elben); han måtte sikkert være tilbake neste dag, mente hun. — Om natta kom imidlertid general Fomin tilbake, og general Ruge fikk et møte med ham. Da hadde general Fomin lest brevet til stabssjefen, og han uttalte at han fullt ut forsto generalens utålmodighet. Etter som det ennå ikke var kommet noe svar på telegrammene til Moskva, skulle det bli sendt et tredje for å purre.

Det gikk på nytt to dager, før generalen den 6. mai ble kaldt til konferanse hos general Fomin. Etter denne kunne generalen fortelle at norske, danske, hollandske og belgiske krigsfanger og internerte i henhold til avtale mellom regjeringene og overensstemmende med telegramordre fra Moskva skulle sendes hjem til sine respektive land over Murmansk. For general Ruge personlig forelå ordre om å reise til Moskva med fly. Men etter som eks-krigsfangene i Luckenwalde, som denne ordren var blitt forelagt, hadde poengtert at de bare ville motta ordre fra sin egen overste sjef, ba general Fomin om at general Ruge ville gi sine offiserer den nødvendige ordre. Generalen ba om en avskrift av ordren, og sa at han ville reise til Luckenwalde neste dag.

Under disse dagene i Halbau hadde general Ruge vært nærmest uten orientering om det som skjedde i verden. Byen var uten elektrisitet, og man hadde ikke radio. Den eneste nyhetskilde var den russiske frontavisen som man av og til fikk oversatt utsnitt av. Nå hendte det under bilturen til Luckenwalde, som stadig ble avbrutt av punktering, at mens man sto der utpå kvelden, kom en bil rusende vestfra. Den bremsset opp, og ut sprang to amerikanske offiserer: Siste nytt, sir, tyskerne har kapitulert overalt! — Bilen kom fra vestfronten. Stor jubel! —

Dette var altså bakgrunnen for generalens nye besøk i leiren den 8. mai. — Nå ble det øyeblikkelig gått i gang med forhandlinger for å få transporten til Murmansk forpurret eller utsatt. Situasjonen var jo nå en helt annen enn forutsatt den gang avtalene mellom regjeringene var blitt inngått; nå skulle den korteste veien hjem, over Danmark eller Sverige, være den eneste rimelige. Men det kolossale russiske maskineri var kommet i siget, og det kunne ikke mer stanses — uten fra ett punkt: Moskva.

Det var alt kjørt opp bortimot nitti førsteklasses lastebiler av amerikansk fabrikk utenfor leiren for å transportere oss til Schwiebus. Vi så på dem og tenkte på andre amerikanske biler som også hadde stått utenfor leiren for å ta oss med — vestover. De hadde måttet reise med uforrettet sak. Nå ble det eneste resultat av to dagers forhandlinger, de siste med en oberstløytnant som var sendt ekspress fra general Fomin, at reisen over Murmansk ble opprettholdt, men dog slik at alle over femogfemti år og alle syke skulle bli igjen i leiren. Etter kon-

feranse mellom den norske og en russisk lege ble 239 mann igjen, mens 826 skulle gjøre seg klar til å reise under oberst Hatledals ledelse.

Det var temmelig rart å skulle skille lag etter så langt samvær. Men stort sett var stemningen ganske munter. Det var jo tross alt slutt på fangenskapet, og det bar hjemover fikk en tro. — Den 10. mai litt over midnatt startet den første bilen, og ved femtiden om morgenen var hele kolonnen klar til start nede i byen Luckenwalde. Vi hadde bl. a. med oss på lastebilene atten levende kuer og en del griser. Det skulle ikke bli mangel på fersk kjøttmat underveis.

Samme dag reiste general Ruge tilbake til Halbau. De som ble igjen i leiren flyttet sammen i én brakke.